

Bydgoszcz, 29 października 2024 r.

Dr hab. Łukasz Jureńczyk, prof. uczelni
Kierownik Katedry Polityki Bezpieczeństwa
Wydział Nauk o Polityce i Administracji
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
e-mail: lukaszjurenczyk@ukw.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Pauli Tomaszewskiej

**Pt. "Wpływ chińskiej inicjatywy Pasa i Szlaku na bezpieczeństwo wybranych państw Europy
Środkowo-Wschodniej"**

napisanej pod kierunkiem prof. UAM dra hab. Artura Wejksznera

1. Wprowadzenie

Chińska Republika Ludowa odgrywa kluczową rolę wśród państw, które sprzeciwiają się globalnej dominacji i uniwersalizacji wartości liberalnych, których promotorem jest Zachód ze Stanami Zjednoczonymi na czele. W ostatnich latach dostrzegamy coraz wyraźniejsze napięcia między liberalnym porządkiem międzynarodowym, a porządkiem/porządkami autorytarnymi, pod przywództwem Chin (i Rosji). Dynamiczny rozwój gospodarczy notowany przez Chiny w XXI wieku pozwolił im odejść od mentalności ofiary przez wieki uciskanej przez mocarstwa zewnętrzne, w tym głównie Europejczyków i Japończyków, na rzecz umacniania statusu mocarstwa światowego, a perspektywicznie może i aspirowania do hegemonii światowej. Współcześnie największe wyzwanie Chiny rzucają Zachodowi w obszarze gospodarczym, w tym dyplomacji ekonomicznej, projektów rozwojowych i integracyjnych. Sztandarowym projektem gospodarczym o zasięgu globalnym jest "Inicjatywa Pasa i Szlaku" ("Belt and Road Initiative" - BRI) z 2013 roku, która ma umożliwić budowę alternatywnego wobec zachodniego międzynarodowego systemu gospodarczego. Rozwojowi infrastruktury komunikacyjnej, transportowej i cyfrowej, dynamizacji wymiany handlowej, zwiększeniu wzajemnych inwestycji oraz intensyfikacji współpracy technologicznej i w zakresie zielonej energii z państwami na całym świecie ma towarzyszyć rozprzestrzenianie wpływów politycznych i budowy partnerstw, które mają dać Chinom przewagę w rywalizacji strategicznej ze Stanami Zjednoczonymi w poszczególnych regionach świata. Uczestnictwo w BRI niesie za sobą również poważne ryzyka, szczególnie dla państw mniejszych, słabiej rozwiniętych gospodarczo o niewielkich możliwościach dyplomatycznych. Ryzykiem najczęściej akcentowanym w literaturze przedmiotu jest wpadnięcie w pułapkę zadłużenia wobec Chin i przez to mniejszą odporność na

naciski polityczne ze strony Państwa Środka. To z kolei bezpośrednio przekłada się na bezpieczeństwo państw w różnych jego wymiarach, czego dotyczy niniejsza dysertacja na przykładzie wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej.

2. Założenia teoretyczne i metodologiczne pracy

Praca osadzona jest w dyscyplinie nauk o polityce i administracji, jednak ma charakter wyraźnie interdyscyplinarny i odnosi się do różnych kwestii i zagadnień z dyscyplin nauk o stosunkach międzynarodowych, nauk ekonomicznych i nauk o bezpieczeństwie. Problemem badawczy został poprawnie określony, a jest nim wpływ chińskiej Inicjatywy Pasa i szlaku na bezpieczeństwo wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej z wykorzystaniem heksagonalnego modelu bezpieczeństwa, obejmującego wymiar polityczno-dyplomatyczny, ekonomiczny, militarno-strategiczny, społeczny (humanitarny), środowiskowy (ekologiczny) i technologiczny. Pewien problem stanowi jednak tytułowy "wpływ", którego poziom jest bardzo trudny do określenia bez szerokiego sięgnięcia po precyzyjne, mierzalne instrumenty i dane statystyczne. Zastosowanie modelu heksagonalnego pozwala z kolei na kompleksową analizę zagrożeń wynikających z tego projektu dla bezpieczeństwa wybranych państw. Dobór państw w ramach studiów przypadków jest merytorycznie uzasadniony czynnikami strategicznymi i geopolitycznymi. Co ważne państwa te prezentują różne podejścia do chińskiej inicjatywy. Autorka przeprowadziła ogólny przegląd literatury przedmiotu, na podstawie którego możemy zidentyfikować istniejącą lukę badawczą, którą niniejsza dysertacja wypełnia.

Autorka słusznie zdecydowała się na perspektywę teoretyczną nurtu realistycznego, gdyż w przypadku polityki zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej nie tylko działania z zakresu *hard power*, ale także chiński odpowiednik *soft power* sformułowany przez Yan Xuetonga opiera się na paradygmacie realistycznym. Ponadto w przypadku polityki zagranicznej ChRL sprawdza się większość kluczowych tez tego nurtu, w tym, że po osiągnięciu pewnego pułapu rozwojowego, mocarstwo będzie przekładało swoją potęgę gospodarczą na militarną i zacznie realizować swoje interesy z bardziej zdecydowanym sięganiem po instrumenty z zakresu *hard power*. Autorka wspomina o hierarchii pojawiającej się w systemie międzynarodowych w perspektywie neorealizmu, jednak nie wspomina o zasadniczej anarchiczności tego systemu w ogólnych założeniach nurtu realistycznego. Ponadto wątpliwe jest stwierdzenie Autorki: "Państwa nie zawsze zachowują się tak jak chcą, nie raz podejmują takie decyzje, jakie muszą, bo nie mają innego wyjścia. W szczególności dotyczy to właśnie tak wielkiego mocarstwa jak Chiny." W rzeczywistości to państwa mniejsze, słabsze, zagrożone ze strony wielkich mocarstw, mają bardziej ograniczone możliwości działania, niż te mocarstwa.

Bardzo ważnym jest, że w rozdziale teoretycznym przedstawiona jest perspektywa chińska na realizm w stosunkach międzynarodowych i polityce zagranicznej, gdyż opieranie się na percepcji

badaczy Zachodu mogłoby być zwodnicze w przypadku Chin. Autorka zauważa, że chiński realizm, choć ma pewne wspólne cechy z tradycyjnym realizmem w naukach politycznych, posiada swoje unikalne założenia i cechy oraz że nie jest jednorodny i poszczególni badacze stosują różne interpretacje i podejścia. Są jednak cechy wspólne jak: "dbałości o interesy narodowe, pragmatyzm, dążenie do równowagi sił, wzajemny szacunek i współpracę międzynarodową, z uwzględnieniem historycznych i kulturowych aspektów Chin".

Odwołanie się do koncepcji supercykli jest ciekawym uzupełnieniem warstwy teoretycznej, umożliwiającym przedstawienie tła w postaci globalnej rywalizacji hegemonicznej między USA i ChRL. Nie jest jednak zrozumiałe zdanie: "W globalnym systemie międzynarodowym można wskazać dwa pełne supercykle, jako formę synchronizacji poziomu politycznego i ekonomicznego." (s. 17) Warto byłoby wyjaśnić, o które supercykle chodzi i dlaczego Autorka o nich wspomina. Ponadto warto byłoby wskazać, w jaki sposób etapy obecnego supercyklu wpływają na bezpieczeństwo państw stanowiących w pracy studium przypadków. W tej obecnej formie prezentacji koncepcja ta wydaje się być dodana niejako na siłę, gdyż poza jednym akapitem we wstępie nie ma do niej innych odwołań w tekście.

Uwagi dotyczące kwestii metodologicznych mają charakter polemiczny i głównie wynikają z faktu stosowania odmiennych podejść w konstruowaniu podstawowych założeń pracy. W pracy nie został jednoznacznie wyeksponowany cel badań. Można go jedynie doszukiwać się w poszczególnych częściach wstępu. Warto byłoby rozważyć redukcję liczby pytań badawczych z obecnych 11 o około połowę, skupiając się na tych, które są kluczowe z punktu widzenia rozwiązania problemu badawczego. Tym bardziej jest to uzasadnione, że hipotezy badawcze nie korelują bezpośrednio z niektórymi pytaniami badawczymi. Główna hipoteza badawcza, mimo że jest dość rozbudowana, to prezentuje bardzo wysoki poziom ogólności i niejednoznaczności. W ocenie recenzenta zamiast ogólnie pisać o możliwości zagrożenia wynikającego z uczestnictwa w BRI dla poszczególnych aspektów bezpieczeństwa, bardziej wartościowym poznawczo byłoby wskazanie, dla których aspektów bezpieczeństwa zagrożenie to jest najpoważniejsze oraz rodzi największe ryzyka i wyzwania.

Hipotezy szczegółowe odwołują się do poszczególnych "perspektyw" kolejno "narodowej", "regionalnej" oraz "narodowej i regionalnej". Takie ujęcie jest dyskusyjne, szczególnie w kwestii trzeciej hipotezy, przy której bardziej pasowałoby określenie perspektywy "bilateralnej i multilateralnej". Autorka bardziej zdecydowanie powinna stawiać hipotezy, gdyż są to wstępne przypuszczenia, które ulegają późniejszej weryfikacji podczas badań. Nie ma potrzeby zatem stosować rozmiękczonego określenia jak "zapewne", "raczej", "wydają się być" (hipoteza szczegółowa 1). Poza tymi kwestiami sama treść hipotez nie budzi zastrzeżeń, są one ważne i dobrze skonstruowane. Przydałaby się jednak hipoteza bardziej szczegółowa, wskazująca, dla których z państw ze studiów przypadków realne zagrożenie wynikające z uczestnictwa w BRI jest największe,

jak też w których z nich obawa wobec uczestnictwa w BRI, a tym samym percepcja tych zagrożeń, jest największa.

Podczas badań skorzystano z kilku metod badawczych. Pierwszą z nich jest studium przypadku, polegające na analizie wpływu BRI na poszczególne aspekty bezpieczeństwa wybranych państw EŚW. Drugą metodą badawczą jest krytyczna analiza treści (czasem autorka nazywa ją analizą zawartości treści), obejmująca literaturę przedmiotu, materiały prasowe i przemówienia polityków. Uzupełnienie stanowi metoda wyjaśnienia genetycznego, pozwalająca identyfikować genezę analizowanych zjawisk, w tym inicjatywy BRI. Charakter wspomagający miała również metoda komparatywna, która pozwoliła na porównanie podejść ChRL wobec poszczególnych państw stanowiących studia przypadków. Taki charakter miała również metoda prognostyczna/ekstrapolacji zastosowana na rzecz sformułowania rekomendacji na przyszłość.

Jeśli chodzi o kryterium temporalne, to Autorka słusznie zaznacza, że badane procesy i zjawiska mają głównie charakter ciągły, a nie skokowy, dlatego określone w dysertacji ramy czasowe mają charakter umowny. Mimo to główny okres analizy jest precyzyjnie określony i obejmuje lata 2013 (rok ogłoszenia BRI) – 2023 (koniec badań Autorki). Kryterium zamykające rozważania mogłoby zostać opatrzone jakimś konkretnym istotnym wydarzeniem, np. wyboru Przewodniczącego Xi Jinpinga, którego administracja firmuje projekt BRI, na trzecią kadencję. W pracy następują odniesienia do wydarzeń i procesów wcześniejszych, jak np. inicjacja reform gospodarczych w Chinach przez Deng Xiaopinga w 1979 roku, które umożliwiły dynamiczny rozwój Państwa Środka i po prawie 35 latach wyjście z globalną inicjatywą gospodarczą w postaci BRI.

3. Struktura pracy

Struktura pracy nie budzi poważniejszych zastrzeżeń i jest wynikiem autorskiego podejścia do problematyki. Recenzent sugerowałby jednak, aby obecny Rozdział III pt. "Europa Środkowo-Wschodnia w świetle szans i zagrożeń ze strony Chin" stał się Rozdziałem VI bezpośrednio poprzedzającym rozdział, w którym analizowane jest studium przypadków państw europejskich. Pozwoliłoby to zachować ciągłość narracji dotyczącej polityki zagranicznej i rozwojowej ChRL w rozdziałach od II do V.

Wykaz skrótów należałoby umieścić na początku pracy, natomiast warto byłoby także zamieścić spis nazwisk i ewentualnie wykaz geograficzny.

Należałoby również uporządkować kolejność poszczególnych elementów bibliografii. Najpierw powinny się znaleźć źródła (w tym akty prawne i dokumenty), potem materiały i dopiero na końcu literatura przedmiotu. Ponadto akty prawne i dokumenty winny się znaleźć przed oficjalnymi komunikatami.

4. Poziom merytoryczny

Dysertacja prezentuje wysoki poziom merytoryczny, analiza ma charakter wieloaspektowy, a w wielu miejscach jest ona pogłębiona. Istotnym jest, że uwzględnia ona w należyтым stopniu kontekst międzynarodowy, w tym globalny. Autorka odnosiła się między innymi do takich kwestii jak rywalizacja strategiczna USA-Chiny, stosunki państw EŚW ze Stanami Zjednoczonymi, podejście państw EŚW do zacieśniania integracji europejskiej itd. Mimo solidnej analizy w niektórych miejscach brakuje jednak bardziej zdecydowanych i precyzyjnych tez i wniosków.

W pracy miejscowo pojawiają się pojęcia, które należałoby bardziej precyzyjnie dobierać lub wyjaśnić, do jakich kategorii teoretycznych takie pojęcia się odwołują, np. "państwo ważne" (s. 3). W dalszej części mamy stwierdzenie "Chiny dążą do umocnienia swojej pozycji, jako regionalne mocarstwo". Stwierdzenie to jest nieaktualne, gdyż obecnie Chiny dążą do umocnienia swojej pozycji, jako mocarstwo globalne.

W pracy miejscami jest nieprecyzyjne zawężanie obszaru badań, np. "W rezultacie, praca ta odzwierciedlała bieżące wydarzenia oraz ich wpływ na globalne stosunki polityczne i społeczne." (s. 16). W rzeczywistości odzwierciedla ona wpływ również na globalne stosunki gospodarcze, militarne i inne.

W pierwszym rozdziale Autorka trafnie definiuje i typologizuje bezpieczeństwo, co stanowi ważną podstawę dla analizy jego poszczególnych aspektów w kontekście państw obejmujących studia przypadków. W drugim rozdziale kompetentnie dokonuje Ona przeglądu głównych nurtów w ramach szkoły realistycznej, w tym realizmu klasycznego, neorealizmu i realizmu neoklasycznego. Jeszcze większą wartość ma interpretacja postrzegania założeń realizmu przez badaczy i decydentów chińskich, która przenikana jest przez prądy ideowe marksizmu-leninizmu, konfucjanizmu oraz różnych zachodnich i chińskich tradycji myślenia. Zarówno w przypadku realizmu "zachodniego", jak i "chińskiego" autorka umiejętnie zestawia ich podstawowe założenia w formie tabelarycznej. Stanowi to ważną podstawę teoretyczną do interpretowania podstawowych założeń polityki zagranicznej ChRL przez pryzmat teorii realizmu, ale także przy odwołaniu się do konkurencyjnego liberalizmu. Autorka w krytyczny sposób interpretuje oficjalne zapewnienia przywódców ChRL o pokojowej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa oraz braku aspiracji do ekspansji terytorialnej i hegemonii. Zdaje ona sobie sprawę, że takie podejście kierownictwa Chin ma umocowanie w specyfice ich realistycznej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

W trzecim rozdziale Autorka definiuje i charakteryzuje region Europy Środkowo-Wschodniej, sygnalizując podobieństwa i różnice oraz zbieżne i rozbieżne interesy państw regionu. Następnie analizuje politykę zagraniczną ChRL wobec regionu, wskazując jego znaczenie dla Pekinu. Szczególną

rolę poświęca formatowi współpracy "14(17)+1". Rozdział ten opracowany został poprawnie, wyszczególniono w nim płaszczyzny współpracy, w tym inwestycje, handel, infrastrukturę i wymianę kulturalną. Autorka krótko zarysowała również odpowiedź państw EŚW na politykę ChRL wobec regionu i politykę globalną mocarstwa, w tym główne zarzuty wobec metod działania Pekinu oraz zmianę postrzegania Chin przez społeczeństwa państw regionu (co zostało później uszczegółowione w rozdziale VII).

W rozdziale IV Autorka ze znanstwem materii przeprowadziła analizę źródeł sukcesu gospodarczego ChRL, jak również główne bariery rozwojowe, przed którymi stanął w ostatnich latach Pekin. Wśród nich trafnie wskazuje pandemię COVID-19 i związane z nią perturbacje w obszarze handlu międzynarodowego, ryzyko wpadnięcia w pułapkę średniego rozwoju, przenoszenie przez Zachód produkcji z Chin, niekorzystne zmiany demograficzne, problemy rynku nieruchomości i zawirowania wokół działań protekcyjnych. Z kolei w rozdziale V i VI przeanalizowała ona genezę i poszczególne etapy konceptualizacji i wdrażania inicjatywy Pasa i Drogi, jako kluczowego przedsięwzięcia gospodarczego o zasięgu globalnym realizowanego przez administrację Xi Jinpinga. Autorka trafnie identyfikuje bezpośrednie i pośrednie cele tej inicjatywy, zarówno w obszarze gospodarczym, jak i politycznym, społecznym i kulturowym oraz analizuje je w kontekście globalnej rywalizacji między mocarstwami, w tym strategicznej rywalizacji z USA o wpływy i hegemoniczną pozycję na świecie.

Szczególnie ważny jest rozdział VII, który stanowi studium przypadków wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej. We wprowadzeniu Autorka wskazuje główne metody realizacji BRI w państwach regionu oraz szanse i przede wszystkim zagrożenia, jakie się z tym wiążą. W rozdziale tym Autorka analizuje formy współpracy Chin z poszczególnymi państwami EŚW i przedstawia postrzeganie Państwa Środka i samego projektu przez władze tych państw i społeczeństwa. Sednem tego rozdziału, jak i całej dysertacji, jest wpływ realizacji BRI na poszczególne aspekty bezpieczeństwa państw EŚW wybranych, jako studia przypadków. Bardzo dobrym rozwiązaniem jest zestawienie tego w tabelę, co powinno systematyzować wywód, jednak w tym konkretnym przypadku nie w pełni realizuje tę funkcję. Sama analiza jest przekonująca, jednak miejscami brakuje bardziej zdecydowanych twierdzeń, do czego odniosę się na przykładzie studium przypadku Polski. Sama nazwa tabeli 18. "Wpływ chińskiej inicjatywy na bezpieczeństwo Polski" nie jest adekwatna, gdyż obejmuje ona głównie "potencjalny" wpływ, a nie realny wpływ, który miał/ma już miejsce. Autorka pisze: "Polska musi równoważyć swoje zaangażowanie w inicjatywę Pasa i Szlaku z zobowiązaniami wobec Unii Europejskiej. Może to prowadzić do napięć, zwłaszcza jeśli interesy Chin, USA i UE będą rozbieżne." Pierwsze zdanie twierdzenia jest na bardzo wysokim poziomie ogólności i nieokreśloności, a drugie zdanie ujmuje w sposób ewentualnościowy coś, co jest pewnikiem (s. 269). Jeszcze większa "hipotetyczność" wywodu ma miejsce w przypadku wymiaru militarno-

strategicznego. Autorka odnosi się w nim do scenariusza, który ma minimalną możliwość urzeczywistnienia, czyli ścisłej współpracy technologicznej i w obszarze infrastruktury krytycznej Polski z Chinami, która może podważyć zaufanie do Polski ze strony USA i innych sojuszników z NATO. Pojawia się pewien dysonans, gdyż w tekście właściwym Autorka jednoznacznie pisze o dość wyraźnym dystansowaniu się Polski od współpracy technologicznej z ChRL, na kardynalnym przykładzie sieci 5G, w którym Warszawa stawia na współpracę z USA i partnerami europejskimi. Chińsko-polska współpraca w obszarze nowoczesnych technologii ma charakter epizodyczny i nie może się równać z zaawansowaniem współpracy na przykład z sąsiednimi Niemcami. Bardziej realne jest zagrożenie w wymiarze gospodarczym, w tym notowanie przez Polskę drastycznej dysproporcji w wymianie handlowej z Chinami na niekorzyść Polski. Rozdział ten miałby znacznie większą wartość, gdyby odnoszono się w nim głównie do konkretnych, realnych poziomów współpracy i wskazano jak one rzutują na bezpieczeństwo konkretnych państw we wszystkich wymiarach. To pozwoliłoby znacznie lepiej ukazać i uargumentować danymi tytułowy "wpływ". Hipotetyczne i ewentualne zagrożenia powinny pojawić się jedynie w części wprowadzającej rozdziału, w sposób ogólny odnosząc się do wszystkich potencjalnych partnerów Chin przy realizacji BRI.

5. Źródła i literatura

W przypadku źródeł można było sięgnąć także po dokumenty w języku chińskim, które można byłoby łatwo przetłumaczyć z wykorzystaniem nowoczesnych programów, w tym SI. Pewien niedosyt budzi liczba aktów prawnych i dokumentów, które można byłoby wzbogacić o dodatkowe dokumenty strategiczne i programowe oraz umowy międzynarodowe. Literatura przedmiotu jest z kolei imponująca, dotyczy to zarówno piśmiennictwa w języku polskim, jak i angielskim. Wprawdzie brakuje literatury w języku chińskim, jednak pojawiają się pozycje anglojęzyczne autorstwa chińskich badaczy, co w pewnym stopniu rekompensuje tę lukę. Co ważne Autorka korzystała z licznej literatury osadzonej na solidnych fundamentach teoretycznych, jak również z ważnych pozycji metodologicznych. Zachowana została również rozsądna proporcja między literaturą naukową, materiałami eksperckimi a publicystyką.

6. Kwestie językowe i techniczne

Język narracji nie budzi zastrzeżeń, gdyż jest poprawny i pracę się czyta dobrze. Oczywiście zdarzają się w pracy pewne kolokwializmy i zwroty publicystyczne, np. "Czas, który w ostatniej dekadzie przyspieszył" (s. 16), "wielki spektakl odrodzenia i fenomenalnego rozwoju gospodarczego państwa chińskiego" (s. 17), "obecnej historii" (s. 17), ale nie jest to niczym nadzwyczajnym również w pracach naukowych. Zdarzają się również drobne uchybienia gramatyczne i interpunkcyjne, które z łatwością zostaną wyeliminowane przez redaktora językowego przed ewentualną publikacją

monografii, do której zachęcam. Praca wzbogacona jest precyzyjnie przygotowanymi schematami, wykresami i tabelami oraz dobrze dobranymi mapami.

7. Konkluzja

Recenzowana praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Autorka w sposób samodzielny przeprowadziła badania, wykazała się niezbędną wiedzą teoretyczną i metodologiczną oraz nowatorstwem w podejściu do badań. Wskazane w niniejsze recenzji uwagi mają głównie charakter polemiczny i nie umniejszają wysokiej jakości merytorycznej ocenianej dysertacji.

Recenzowana praca spełnia wszystkie wymogi ustawowe, w związku z powyższym stawiam wniosek o dopuszczenie rozprawy doktorskiej Pani mgr Pauli Tomaszewskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

